

Prezentifikáció. Az esztétikai (tudat) aspektusai

„Vergegenwärtigung ist ein neuartiger Akt.”¹

Van egy fogalom Husserlnél, ami már megtalálható a korai, századforduló előtti szövegekben, és feltűnik a kései, '20-as és '30-as évekből származó feljegyzésekben is, azaz végigkíséri a teljes életművet. Használja számos eltérő probléma kapcsán, számos különböző kontextusban. Ez a fogalom a *Vergegenwärtigung*. A *Vergegenwärtigung*ot akár fordíthatnánk megjelenítésnek is,² de én mégis azt javaslom, hogy ne tegyünk ezt. A legfontosabb érvem emellett, hogy Husserl maga sem megjelenítésként – legfeljebb csak egy nagyon speciális megjelenítésként – érti a *Vergegenwärtigung*ot. A *Vergegenwärtigung* standard francia fordítása a *présentification*, míg angolul a *presentation* vagy a *presentification*. Az, hogy a *Vergegenwärtigung* egy olyan kategória, ami jól elkülöníthető a megjelenítés többi fajtájától, először Ricœur 1950-es *Ideen*-fordításából válik láthatóvá.³ Épp a prezentifikáció által válik láthatóvá. Azáltal, hogy Ricœur teljesen következetesen, minden esetben így fordítja a *Vergegenwärtigung*ot. Miközben a fogalom egyáltalán nem Ricœur találmánya. A *présentification* 1903-ban tűnik fel először Pierre Janet pszichiátriai tárgyú könyvében, és semmi mást nem jelent, mint a tudat egyfajta általános jelenné tevő, megjelenítő képességét.⁴ Itt még hiányzik a prezentifikáció speciális jelentése és a fenomenológia is mint kontextus. Az viszont, hogy a prezentifikáció – a megjelenítés eddig nem használt szinonimájaként – alkalmas lehet a *Vergegenwärtigung* fordítására, nem Ricœur, hanem Sartre felfedezése.

A *présentification* mint a *Vergegenwärtigung* fordítása először Sartre *L'imagination* című művében tűnik fel 1936-ban.⁵ Csakhogy itt még Sartre is pusztán mint „visszaemlékezés” (*remémoration*), mint „megismétlés” (*réitération*) érti. Akár azt is mondhatnánk, hogy félreérti, de legalábbis nem használja ki a prezentifikáció eltérő alakjában rejlő jelentés lehetőségét. A prezentifikáció körüli bizonytalanság folytatódik Sartre *L'imaginaire-jé-*

DOI: 10.54310/Elpis.2022.1.4

1 Husserl 1980, 310.

2 A magyar fordítások zöme így is tesz, általában mint „megjelenítés” adja vissza a *Vergegenwärtigung*ot (Husserl 2000; Husserl 1997). De a „representáció” sem ritka (Husserl 2002), miközben más megoldásokkal is találkozhatunk (például „jelenvalóvátétel”, Ullmann 2010). S bár mindegyik variáció mellett szólnak érvek, de a legzavaróbb, hogy szövegről szövegre változik a fordítás, így szinte teljesen elmosódik a *Vergegenwärtigung* kategorialis egysége, ezáltal pedig majd teljesen *ellehetetlenedik a megjelenítés fenomenológiájának megértése magyar nyelven*.

3 Husserl 1922; Husserl 1950b.

4 Janet 1903, 481. Janet szövegében is – aminek csak az első kötete több, mint 800 oldal – mindössze négyszer szerepel a szó.

5 Sartre 1936, 152. Ez az egyetlen hely, ahol Sartre még is írja az eredetit.

ben, ahol a prezentifikáció a megjelenítés általános értelmében tűnik fel, s csak a szöveg legvégén, egyetlen egy helyen kapcsolódik hozzá a megjelenítés egy speciális esete, a képi megjelenítés.⁶ Sőt itt már a *Vergegenwärtigung*ot sem írja mögé. Ahogyan *A lét és a semmi*ben sem: bár a „prezentifikál” és a „prezentifikáció” sokszor előfordul, s itt már nem is feltétlenül a visszaemlékezés szinonimája, de már egyáltalán nem világos a kapcsolata a *Vergegenwärtigung*gal.⁷ Vagyis azt láthatjuk, hogy bár Sartre használja először a prezentifikációt a *Vergegenwärtigung* fordításaként, de (1) mindössze egyetlen egy helyen jelzi ezt, (2) s ott sem tulajdonít neki a megjelenítés többi fajtájától teljesen világosan eltérő jelentést, sőt (3) ha érti is így, mint a megjelenítés sajátos esetét, egyáltalán nem látható ennek a kapcsolata Husserlrel és a husserli *Vergegenwärtigung*gal. Tehát leszögezhetjük: az a pont, ahol a prezentifikáció következetesen, állandóan a *Vergegenwärtigung* fordítása, ahol világos a kapcsolódása Husserl műveihez, s közben még a megjelenítés egy különleges, mással össze nem keverhető alakjára is utal, az Ricœur *Ideen*-fordítása, s nem Sartre művei.

Ugyanakkor létezik egy másik francia terminus is a *Vergegenwärtigung*ra, ez pedig a kötőjeles *re-présentation*, amit Lévinas és Gabrielle Peiffer *Kartéziánus elmélkedések* fordítása alkalmaz először 1929-ben.⁸ De Ricœur *Ideen*-fordítása után csak igen kevesen használják a *re-présentation*,⁹ a francia újfenomenológia megjelenése után pedig szinte senki sem. Azaz a prezentifikáció – néhány kivételtől eltekintve – mind a Husserl-fordításokban, mind a Husserl-interpretációkban győzedelmeskedni látszik a francia és az angol nyelvi környezetben egyaránt.

A *Vergegenwärtigung* a köznyelvben ritkán használt, bár létező német szó.¹⁰ Nem Husserl fogalomalkotása. De mindenképpen választékos, archaikus hangzása van. Husserl

6 Sartre 1940.

7 Sartre 1943.

8 Husserl 1966c. De Lévinas és Peiffer sem következetes, van, amikor egyszerűen *représentation*nak fordítja a *Vergegenwärtigung*ot (kötőjel nélkül). De emögött a kettős fordítás mögött valószínűleg magának a terminusnak a kettős interpretációja rejlik, amire még visszatérünk. Nem mellesleg Lévinas a későbbi szövegeiben majd átveszi a *présentification*ot és a *Vergegenwärtigung*ot is (Lévinas 1991, 148–149, 153–154, 245–246).

9 Ilyen például Derrida, aki *A hang és a fenomen*ben egyértelműen kritikái éllel teszi (Derrida 1967), vagy például Didier Franck, aki Finket fordítja franciára, illetve ír egy nagyhatalú könyvet Husserl időfogalmáról (Franck 1981). Külön csavar a történetben, hogy az *Idő és elbeszélés*ben már Ricœur is *re-présentation*ot ír, sőt nemcsak a kötőjeles fordítást veszi át Derridától, de Derrida Husserl-kritikáját is (Ricœur 1983–1985).

10 S bár a német-magyar szótárak leggyakrabban tényleg a megjelenítés különböző szinonimáit javasolják a *Vergegenwärtigung* fordítására, az egynyelvű szótárak viszont inkább mint „emlékezetbe idézés” / az „emlékezetben való visszahívás” (*sich in Erinnerung rufen*) vagy épp mint valamilyen „bizonytalan elképzelés” (*deutlich vorstellen*) adják vissza, de a jelenben való „aktualizáció” (*aktualisieren*) jelentéssel is bírhat. Azaz az emlékezzettel, a képi megjelenítéssel és a fantáziával kapcsolják össze. A megfakult emlékek újraalkotásával, azok felfrissítésével hozzák összefüggésbe. Sőt akár azok kiszínezésével. De mindenképpen valamilyen kétes, homályos, bizonytalan, távoli tudással. Ugyanakkor a francia prezentifikációval ellentétben a *Vergegenwärtigung* egyáltalán nem mesterséges fogalom, Goethétől Walter Benjaminig számos irodalmi, filozófiai példát találhatunk rá.

számára épp emiatt a különös, nem megszokott alakja miatt lesz fontossá. Azért, mert jól elkülöníthető a megjelenítés többi formájától. S talán azért is, mert egyszerre kapcsolódik mind az emlékezethez, mind a fantáziához, mind pedig ezek képi jellegéhez, illetve mert használható az észlelés, az irodalom és a művészet kontextusában is. A *Vergegenwärtigung* épp azért lesz fontossá Husserl számára, mert világosan elkülöníthető a *megjelenítés* jól ismert formáitól. A *Gegenwart*ból képzett *Gegenwärtigung*tól, ahogyan a *Präsenz*ből képzett *Repräsentation*tól és a *Vorstellung*tól is. Avagy első közelítésben elégedjünk meg annyival, hogy a *Vergegenwärtigung*, a prezentifikáció bár egy megjelenítés, *de* egy másilyen, nem *Gegenwärtigung*-, nem reprezentációszerű megjelenítés.

Husserl számára a *Vergegenwärtigung* esetében – a szó köznyelvi, irodalmi jelentésével szemben – a *Ver-* előtag nem az emlékek *visszaidézésre*, *visszahozására* utal, hanem egyértelműen valamilyen differenciatorikus jelentéssel bír. Azaz a *Vergegenwärtigung* bár egy megjelenítés, *de* szó szerint egy *másilyen*, nem *Gegenwart*-szerű megjelenés vagy megjelenítés. *Nem* egy tiszta *jelenként* (*Gegenwart*, *Präsenz*) értett megjelenés, *de nem is* egy puszta (*újra*-) *megjelenítésként*, reprezentációként értett másodlagos, utólagos megjelenítés (*Gegenwärtigung*, *Repräsentation*). *Nem is Vor-stellung*. A prezentifikáció sem nem a tiszta jelenben való megjelenés, sem nem ennek a korábbi, tiszta jelennek az *újra* megjelenítése, jelenné tévése, emelése. Sem nem a *prezens*, sem nem a re-prezentáció. Sem nem valaminek a „prezentáció”-ja (*Präsentation*), sem nem valaminek a „reprodukción”-szerű (*Reproduktion*), „leképezés”-szerű (*Abbildung*) megjelenítése. Sem nem az eredeti, sem nem a másolat, a kópia. Sem nem a *Gegenwart*, sem nem a *Gegenwärtigung*. A *Vergegenwärtigung*, a prezentifikáció Husserl szövegeiben – elsősorban, bár nem mindig – *az a megjelenítés, amit sohasem előzött meg a jelen*. Avagy mind a tiszta jelen, mind a tiszta jelenen alapuló újra-megjelenítés kritikája. Ugyanakkor Husserl *nem mindig* és nem minden szövegében használja egyértelműen csak ebben a jelentésben a prezentifikációt – amire még vissza kell térnünk. Miközben nem nagyon tudunk olyan Husserl szöveget sem, amiben nem fordul elő.

Tehát a hipotézisem szerint a *Vergegenwärtigung* – elsősorban, bár nem mindig – *az a megjelenítés, amit sohasem előzött meg a jelen*. Vagyis a *Vergegenwärtigung*, a prezentifikáció valami olyat jelenít meg, *ami ezen a megjelenítésen kívül, ez előtt sohasem létezett*. Nem létezett sem tiszta jelenként, sem ennek a jelennek a megismétléseként. Nem létezett sem itt és most, sem erre az itt és mostra való „visszaemlékezés”-ként, ennek az itt és mostnak a visszahívásaként, visszaidézéseként. Tehát ennek a megjelenítésnek immáron *nem a jelen* a centruma. Avagy a prezentifikáció maga a jelen, a jelen kitüntettségének a kritikája. Annak a kritikája, hogy az időt, a fantáziát és a képet, sőt a másikat egy dichotomikus negáció alapján lássuk: vagy mint jelent, valóst, vagy mint nem-jelent, mint látszatot lássuk. Mint levezetettet, mint megjelenítettet lássuk. Maga a duális metafizika kritikája. A prezentifikáció maga az a *harmadik*, ami nem engedelmeskedik az igen–nem, a van–nincs logikájának. Ami nem egyértelmű. Avagy a prezentifikáció a nem-jelenlét, a *távollét*

(*Abwesenheit/Absenz*) tematizációja.¹¹ Egyfajta *jelenlét-távollét (présence-absence)*.¹² Husserl kifejezésével a „távollét” (*Abwesenheit*) és jelenlét, a távollévő és a „jelenlévő” (*gegenwärtig*) együttes tematizációja.¹³ Sőt a távollét *meghatározatlanságának* a tematizációja is.

Épp ezzel a meghatározatlansággal függhet össze a prezentifikáció többféle, nem egyértelmű használata is Husserlnél. Így például van, amikor a *Vergegenwärtigungot* a megjelenítésre *általában* alkalmazza, sőt olyan is, hogy egy adott szöveg elején még valamilyen nem tisztázott, általános értelemben minden megjelenítésre, de legalábbis a megjelenítés *több* különböző fajtájára rámondja, a későbbi részekben viszont már egy nem a jelenen alapuló megjelenítésként érti (ez történik a *Kartézianus elmélkedésekben*). Ugyanakkor ez a bizonytalanság, nem-egyértelműség – feltételezésem szerint – magának a *prezentifikációnak* a *kettős jellegéből* következik. Abból, hogy a megjelenítés egyszer inkább tűnik, tűnhet a *prezenciához* közelebbinek, már-már *reprezentációnak*, máskor viszont épp a *prezens* és a *reprezentáció kritikájának*. A *Vergegenwärtigung* ezáltal maga is egyfajta *ingamozgást* ír le Husserl szövegeiben, hol a jelen és a megjelenítés felé húz el, hol pedig a jelen és a megjelenítés kritikája felé leng ki. Mindez pedig magának a távollétnek a kettőssége, *meghatározandó meghatározatlansága (bestimmbare Unbestimmtheit)* miatt áll elő.¹⁴

Ha megnézzük Husserl szövegeit, s megpróbáljuk csoportosítani, hol találkozhatunk leggyakrabban a *Vergegenwärtigunggal*, alapvetően három ilyen témakört lehelünk: (1) az *idő*, (2) az *interszubsztitívitás*, (3) a *fantázia* és a *kép*. S talán még negyedikként hozzátehetjük a *nyelvet*. De ha szeretnénk megérteni az idő, az interszubsztitívitás és a fantázia meg a kép kapcsolatát, sőt mintegy együttmozgását, én mégis egy olyan problémával kezdeném, ami mind a háromhoz kapcsolódik. Ez lehetne egyfajta nulla az előbb emlegetett három plusz egy csoportunk előtt. Ez pedig a hátoldal problémája.

A hátoldal / a horizontalitás / a potencialitás

Husserl a *Kartézianus elmélkedésekben* a következőket írja:

a fenomenológiai kifejtés [...] inkább arra törekszik, hogy a lehetséges észleléseket megjelenítve tisztázza a *cogitatum* értelmének tartalmát, a szemlélettel teljesen érintetlen föltevést (a tárgy esetében a nem látható hátoldalakat), és így a látatlant láthatóvá tege.¹⁵

11 Husserl 1966a, 171. (A szövegrész a magyar kiadás nem tartalmazza. A későbbiekben, ha nincs magyar oldalszám megadva, szintén ez a helyzet.)

12 Blanchot 1969, 145; Richir 1992, 370.

13 Husserl 1966a, 171–172.

14 Husserl maga is hangsúlyozza a távollét, az „ür/üresség” (*Leere*) „meghatározandó meghatározatlanság”-át (*bestimmbare Unbestimmtheit* – Husserl 1966b, 6).

15 Husserl 2000, 61. Németül (Husserl 1950a, 85): „phänomenologische Auslegung [...] sondern sie macht das im Sinn des cogitatum Beschlossene und bloß unanschaulich Mitgemeinte (wie die Rückseite) klar

A *Vergegenwärtigung* Husserl számára itt egyértelműen a hátoldal problémájához tartozik, a *Vergegenwärtigung* az, ahogyan a *Rückseite* megjelenik. Ahogyan a *horizont* mögötti megjelenik. Ahogyan a *potenciális* észlelés megjelenik. Ez pedig „minden intencionális elemzésre érvényes” – teszi hozzá Husserl a következő mondatban. Azaz a *Vergegenwärtigung* nem a jelenben és jelenként megjelenő (a ház látott homlokzata), hanem épp a jelenben és jelenként nem megjelenő (hátoldal). Csakhogy a nem látottal szemben – például a ház által eltakart fával szemben – a hátoldal nem semmis. A *Rückseite* épp az a nem-jelenlévő, az a távollévő, ami az aktuális észleléssel, a jelenben és jelenként megjelenővel szó szerint „együtt feltételezett” (*Mitgemeinte*).¹⁶ Hátoldal nélkül ugyanis a ház már ház sem lenne (legfeljebb színházi díszlet, Patyomkin-fal stb. lenne). A hátoldal, a nem-megjelenő épp az a távollévő, ami nélkül az aktuális, a jelen, a jelenlévő – a ház – sem lenne az, ami. Azaz a hátoldal egy *konstitutív távollét*. Az az abszencia, ami nélkül a prezencia sem lehet az, ami. Ez a *konstitutív távollét* az, ami a *Vergegenwärtigung* módján jelenik meg. Avagy Husserl kifejezésével a „korrelatív horizont” (*korrelativ Horizont*) az,¹⁷ ami a *Vergegenwärtigung*, a prezentifikáció módján jelenik meg. Nem a ház mögötti fa, ami vagy ott van, vagy nincs ott, hanem a ház hátoldala, aminek ott *kell* lennie – máskülönben előlről, a jelenben sem lenne ház a ház. Jelenként sem lenne a ház az, ami.

A hátoldal példájából pedig úgy tűnhet, hogy a prezentifikáció tényleg *valami olyat jelenít meg, amit nem előzött meg a jelen*, sőt az, amit megjelenít, magának a jelennek a konstitúciójához is hozzátartozik (márcsak ezért sem előzhette meg a jelen). S bár Husserl többnyire ezt is szokta hangsúlyozni a horizontalitásról, itt mégsem ezt teszi. A *Kartézianus elmélkedések* fentebb idézett helyét követő legközelebbi előfordulásakor a *Vergegenwärtigung* bár szintén a hátoldallal, a potenciális észleléssel, a horizontalitással kapcsolódik össze, de itt már Husserl azt emeli ki, hogy a *hátoldal tapasztalható az aktualitásban is*, míg a *másik sohasem* tapasztalható az aktualitásban.¹⁸ Azaz bármennyire is kilengeni, elmozdulni látszott a *prezentifikáció ingája a prezenstől*, a jelen és az ezen alapuló re-prezentáció oldala felől, Husserl mégis visszalendíti a *jelen* felé. A jelenen alapuló *reprezentáció* felé. S bár kétségkívül a ház hátoldala ellenőrizhető: megkerülhető

---

durch Vergegenwärtigung der potentiellen Wahrnehmungen, die das Unsichtliche sichtlich machen würden”. Lévinasék francia szövege pedig a következő (Husserl 1950c, 41): „L'explication phénoménologique élucide ce qui est »impliqué« par le sens du cogitatum sans être intuitivement donné (par exemple l' »envers« de l'objet), en se représentant les perceptions potentielles qui rendraient le non-visible visible.” Ez az „Unsichtliche sichtlich” pedig magához a fenséges esztétikai hagyományához tartozik.

16 Mezei Balázs fordításában a *Mitgemeinte* néhány oldallal korábban még „együtt feltételezett”. Ennek az „együtt”-nek később még jelentősége lesz (például az apprezentáció is egy ilyen együtt-jelenné-tett Husserl számára).

17 Husserl a fentebbi idézet után néhány sorral lejjebb beszél „korrelatív horizont”-ról.

18 „[A] hátoldal elülsővé lesz [die Rückseite wird zur Vorderseite]” – jegyzi meg. Avagy a másik – a hátoldallal ellentétben – a jelenben nem „betöltődő prezentáció” (*erfüllende Präsentation*), ahogyan nem is egy „megjelenítés” (*Gegenwärtigung*). Husserl azt emeli ki, hogy az apprezentált másik „nem lehet bármilyen prezentifikáció” (*Eine beliebige Vergegenwärtigung kann das nicht*). Lásd: Husserl 2000, 126; Husserl 1950a, 139 (a fordítást módosítottam).

az épület, a *Rückseite* átfordítható a jelenbe. De tényleg meg szoktuk kerülni a házat mielőtt házként észlelnénk egy adott jelen aktualitásában? Valószínűleg nem.¹⁹ De nem is zárható ki, hogy mégis megteesszük, nem? Például ha épp a ház háta mögül érkezünk, mert pont arra vitt az utunk.²⁰

De talán már ennyi is elég, hogy lássuk a *Vergegenwärtigung* kettős, *ingamozgást* leíró jelentését és használatát Husserl szövegeiben. Hogy lássuk, egyszer a *jelenhez* és a jelenen alapuló megjelenítéshez közelít, a *reprezentációhoz* közelít, míg máskor épp egy *nem a jelenen* alapuló megjelenítéshez, egy *nem reprezentatív* megjelenítéshez közeledik. Azaz, hogy lássuk, van a prezentifikációnak egy *általánosabb* (akár a jelent is megjelenítő/előlegező) értelme és egy *szűkebb* (semmilyen korábbi vagy későbbi jelenhez nem kapcsolódó) értelme is. De ez az ingamozgás egyáltalán nem következetlenség, még csak nem is a hátoldal, a horizontalitás kettős, kétféle, ingadozó interpretációja: a prezentifikáció ingája a megjelenítés *kettős* természetéből következik. A *Vergegenwärtigung* *duális fenomenjéből* következik. Abból, ha a megjelenítés során legalább részben felfüggesztjük – zárójelbe tesszük – a jelent, és ezen keresztül a jelen bizonyosságát, nem egy másik bizonyossághoz jutunk, hanem épp egy bizonytalan fenoménhez jutunk. Ez a *bizonytalan fenomén* a *Vergegenwärtigung*. A *távollét* meghatározatlan fenoménjének megmutatkozása a prezentifikáció. Maga a távollét feltűnő eltűnése. A *meghatározandó meghatározatlanság* eltűnő feltűnése. A *par excellence* bizonytalanság. Már-már valamilyen *proto-fenomenális* bizonytalanság.²¹

Az idő

Husserl már az időelőadásokban is ragaszkodik ahhoz, hogy *nincs tiszta jelen, nincs előfeltétel nélküli jelen*. Ragaszkodik ahhoz, hogy a jelen nem egy tiszta, abszolút, „matematikai időpont” (*mathematischen Zeitpunkt*).²² Vagyis ahhoz, hogy a jelen „relatív” (*relativ*).²³ Azaz, hogy a múlthoz és a jövőhöz képest jelen a jelen. Avagy, hogy a jelennek vannak „lehetőségfeltételei” (*condition de possibilité*) – a múlt és a jövő –, melyek mintegy együtt járnak a jelennel.²⁴ Ahogyan az üstökös az „üstökös csóvája” (*Kometenschweif*) is együtt

19 Azaz a hátoldal mégiscsak más is, mint az a megjelenítés, amit megelőzött a jelen, mert bár a hátoldal jelenné tehető, mégsem *szükségszerűen* tevődik jelenné – lehet, hogy sohasem kerülöm majd meg a házat (sőt korábban sem kerültem meg). Ennyiben pedig – hogy vitakozzák Husserlrel – *inkább* a másikhoz közelít, *inkább* reprezentáció-, mint reprezentációszerű. (A sartré-i *imaginaire* is ezt hangsúlyozza majd.)

20 Nemhiába fordítja Lévinas ezen és az előbbi helyen is még *repräsentationnak* a *Vergegenwärtigungot*. És csak onnantól írja kötőjellel, *re-présentationnak*, ha már egyértelműen egy nem-jelenszerű megjelenítéshez tartozik. Ha a másik megjelenítéséhez tartozik.

21 Richir 1992, 55, 162.

22 Husserl 1966a, 190. A jelen nem egy „absztrakt” pont, határ írja korábban (Husserl 2002, 53; Husserl 1966a, 40).

23 Husserl 1966a, 175.

24 Ezt gondolja Bernet és Richir is Husserl kapcsán (Bernet 1994, 116, 118; Bernet 2004, 13–14; Richir 2004, 83).

jár.²⁵ Tehát Husserl ragaszkodik ahhoz, hogy az idő „intencionális” avagy „horizontális”.²⁶ *Túlmutat* önmagán. Legalább részben vitatkozva azzal, amit az imént idéztünk a hátoldallal kapcsolatban, Husserl az idő kapcsán már épp azt hangsúlyozza, hogy: „az előtér [*Vordergrund*] semmi a háttér [*Hintergrund*] nélkül”, „a megjelenő oldal [*erscheinende Seite*] semmi a nem megjelenő [*nicht erscheinende*] nélkül”.²⁷ Vagyis a jelen nem csupán túlmutat önmagán, de már *eleve* túlmutat önmagán. A jelen eleve „jelentelenítődik” (*Entgegenwärtigung*) is – mondja később.²⁸ Innen, pontosabban innen is érthető a „retenció” és a „protenció”.²⁹ Vagyis *a jelen nem lehet tisztán önmagában és önmagától*. Ennek a következménye az *Ideenben* – hogy Ricœur fordításának kontextusát is lássuk – az *inaktualitás*, sőt egy „inaktualitásmodifikáció” (*Inaktualitätsmodifikation*).³⁰ Csakhogy ez a módosulás az *Ideenben* már nem is egy „reproduktív” (*reproduktive*), hanem sokkal inkább valamiféle már *eleve adott*, „eredendő modifikáció” (*ursprüngliche Modifikation*).³¹ Amit később majd mint „intencionális modifikáció” (*intentionale Modifikation*) nevez meg Husserl.³² Avagy mint „korrelatív konstitúció” (*korrelative Konstitution*) hív az idő kapcsán.³³

Ha pedig elfogadjuk, hogy a múlt és a jövő legalább részben nem vezethető le a jelenből, azaz hogy van valamilyen *eleve adott inaktualitás*, azt is el kell fogadnunk, hogy *a temporalitás* valami olyannak a megjelenítése, de legalábbis *valami olyannak a megjelenítése is, amit sohasem előzött meg a jelen*. Ami valami olyat jelenít meg, *ami sohasem volt ezen a megjelenítésen kívül, ez előtt*. Vagyis egy *prezentifikációról Vergegenwärtigung* is.

A „prezentifikáció” – írja Husserl az időelőadásokban – nem „prezentáció” (*Gegenwärtigung*), azaz nem egy „észlelés” (*Wahrnehmung*), legfeljebb csak egy „mintha” (*gleichsam*) észlelés, kvázi észlelés.³⁴ De később majd azt is hozzáteszi, hogy ez a „prezentifikáció” inoriginalitásként „állandóan hozzákapcsolódik” (*im kontinuierlichen Anschluss*) a jelenhez, azzal mintegy mindig „együtt” (*mitsamt*), egyszerre létezik a jelennel, de legalábbis a jelennel is.³⁵ Vagyis, hogy a „prezentifikációfolyam” (*Vergegenwärtigungsfuß*) „időkonstituáló” (*zeitkonstituierende*) – írja.³⁶ Így pedig az idő kapcsán – ellentétben a *Kartézianus elméletekkel* – Husserl egyértelműen dönteni látszik egy olyan hátoldal mellett, ahol

25 Husserl 2002, 48; Husserl 1966a, 35.

26 Husserl 2002, 43, 56, 66; Husserl 1966a, 31, 43, 53.

27 Husserl 2002, 69; Husserl 1966a, 55 (a fordítást módosítottam).

28 Husserl 1998, 233; Husserl 1976, 189.

29 Történetileg a prezentifikáció előbbi, mint a *retenció*, már a retenciót bevezető első feljegyzésben is ott van, sőt a retenció maga is a prezentifikáción keresztül definiálódik, mint „ismétlődő/ismételt prezentifikáció” (*wiederholte Vergegenwärtigung* – Husserl 1966a, 211).

30 Husserl 1922, 61–65.

31 Husserl 1922, 82–83.

32 Husserl 1999, 122.

33 Husserl 1966a, 375.

34 Husserl 2002, 50; Husserl 1966a, 37–38 (a fordítást módosítottam).

35 Husserl 1966a, 234–235.

36 Husserl 2002, 65; Husserl 1966a, 51.

a *Rückseite* (a múlt és a jövő) egyrészt mindig együtt jár a jelennel, másrészt ez a *Rückseite* sohasem tehető teljesen jelenné. Nem úgy, mint a ház hátoldala. Tehát amit Husserl felfedez, nem kevesebb, minthogy *a jelenben már eleve benne van a múlt és a jövő*. Azt fedezi fel, hogy *a jelent in-aktualizáló múlt és jövő prezentifikálódik*. Prezentifikálódik a jelen mellett. Alatt és fölött.

Az időelőadások fogalmával ez a prezentifikálódott múlt és jövő a „primér emlékezet” (*primäre Erinnerung*) és a „primér elvárás” (*primäre Erwartung*).³⁷ A *prezentifikáció* – egészen pontosan – *ennek a kétféle emlékezetnek az átfordulása egymásba*. A primér és szekunder emlékezet, a „hossz-” (*Läng-*) és „keresztintencionalitás” (*Querintentionalität*) egyfajta csuklópántja, *ingája*.³⁸ Ezért is fontos, hogy ne csak így *vagy* úgy, jelentelen vagy épp a jelenhez kapcsolódó megjelenítésnek értsük.³⁹ Azaz a prezentifikáció egyfajta *meghatározatlan*, avagy mindig *máshogyan meghatározandó* távollét megjelenése. A *par excellence* bizonytalan távollét feltűnő eltűnése. Már-már proto-fenomenális eltűnő feltűnése.

Az interszjektivitás

Az interszjektivitásról implicite már korábban is elkezdünk beszélni, amikor a hátoldalt emlegettük. A Ricœur által fordított *Ideen*ben a *Vergegenwärtigung* az „inaktualitásmódifikáció” (*Inaktualitätsmodifikation*) mellett leggyakrabban a „semlegességmódifikáció” (*Neutralitätsmodifikation*) kapcsán tűnik még fel.⁴⁰ Ugyanis Husserl nemcsak ahhoz ragaszkodik, hogy *nincs tiszta, előfeltevés nélküli jelen*, de ahhoz is, hogy *nincs a tiszta jelent feltételező puszta én (Ich), ön-maga (Ich-selbst)* sem, én/öntudat sem.⁴¹ Ahhoz, hogy nincs tiszta, előfeltevés nélküli „önjelenlét” (*Selbstgegenwart*) sem.⁴² Vagyis az inaktualitás egyben *neutralitás*, sőt *ön-neutralizáció* is, „neutralitásmódifikáció”. Azaz Husserl számára mind az idő, mind az én, az én/öntudat *intencionális*, avagy *horizontális*. Az én *túlmutat* önmagán. Valami *más* felé fordul, irányul. Sőt már *eleve* túlmutat önmagán, valamilyen más, külső felé fordul, irányul. A jelen eleve jelentelenítődik (innen a reten-

37 Husserl 2002, 48; Husserl 1966a, 35. (Sajnos a magyar fordítás vagy mint „reprezentáció” fordítja, vagy egyszerűen kihagyja a *Vergegenwärtigung*-ot. További zavart okoz, hogy Husserl itt mind a *Repräsentation*-ot, mind a *Vergegenwärtigung*-ot használja, amit a fordítás elkülöníteni sem képes, mindkettőt mint „reprezentáció” adja vissza.)

38 Husserl 2002, 52; Husserl 1966a, 39; Husserl 1966a, 379–380.

39 Sőt a jelenen alapuló „szekunder emlékezet”-ből, a szekunder és a primér emlékezet *elválaszthatatlanságából* az is látható, hogy a megjelenítés, a prezentifikáció sohasem veszíti el a kapcsolatát teljesen a jelennel, mindkettő *Vergegenwärtigung*, de a szekunder emlékezet mégis valamilyen „reprezentációként” (*als Repräsentation*) értett prezentifikáció (Husserl 2002, 48; Husserl 1966a, 35).

40 Husserl 1922, 61–65, 222–232.

41 Ezért kell zárójelbe tennünk a „tudat” fogalmát a címbe. Legfeljebb egy „»tudatlan« tudat”-ról („*unbewußtes*” *Bewußtsein*) fogunk tudni beszélni innentől (Husserl 1966a, 382).

42 Husserl 2000, 33; Husserl 1950a, 62 (a fordítást módosítottam).

ció és a protenció), az én eleve éntelenítődik – innen a tárgy tudat, de a *másik* tudata is. Sem a jelen, sem az én ön-jelenléte *nem lehet tisztán önmagában és önmagától*.⁴³ Ennek a következménye az *inaktualitás- és a neutralitásmódifikáció*. A *másik*, az *idegen* mint az *én* „eredendő”, „intencionális módifikáció”-ja.

Ha pedig elfogadjuk, hogy nemcsak a *múlt* és a *jövő* az, ami legalább részben nem vezethető le a jelenből, de a *másik* sem vezethető le az én ön-jelenlétéből, azaz hogy létezik valamilyen eleve adott inaktualitás és neutralitás, azt is el kell fogadnunk, hogy nemcsak a *temporalitás*, de az *interszubszejtivitás* is valami olyannak a megjelenítése, de legalábbis *valami olyannak a megjelenítése is, amit sohasem előzött meg a jelen*. Ami valami olyat jelenít meg, *ami sohasem volt ezen a megjelenítésen kívül, ez előtt*. Vagyis egy *prezentifikáció* is.⁴⁴

Így amit Husserl felfedez, nem kevesebb, minthogy a *jelenben* nem pusztán eleve benne van a *múlt* és a *jövő*, de az *énben* is eleve benne van a *másik*, az *idegen* is. Azt fedezi fel, hogy a jelent in-aktualizáló *múlt* és *jövő*, az ént neutralizáló *másik prezentifikálódik*. Prezentifikálódik a jelen és az én *mellett*. Alatt és fölött. Ez az én ön-jelenlétében sohasem jelenlévő mégis prezentifikált *másik* pedig maga az *apprezentáció*. Az én mellett, azzal „együtt-jelenné-tett” (*Mitgegenwärtig-machen*) *másik*.⁴⁵ A *koegzisztens* *másik*. Avagy a prezentifikáció egy „olyan új típusú megjelenítés, mely újszerű módosulását a saját korrelátumaként tudja.”⁴⁶ Ez a „*Modifikat als Korrelat*” az, ami a prezentifikációt elkülöníti a megjelenítés többi – jelenen alapuló – esetétől, ami miatt azt mondhattuk, hogy ez egy olyan megjelenítés, amit nem előzött meg a jelen.

Csak hogy még az interszubszejtivitás kapcsán sem áll elő sohasem egy „vegytiszta” prezentifikáció. Ha például a hagyatékot nézzük, azt is olvashatjuk, hogy „az *apprezentáció* egy prezentifikáció” (*Die Appräsentation ist eine Vergegenwärtigung*),⁴⁷ de már a következő mondatban is hozzát teszi Husserl, hogy a prezentifikációnak más fajtája is van, például a „visszaemlékezés” (*Wiedererinnerung*).⁴⁸ Vagyis ezen a helyen megint felbukkan a jelenen alapuló reprezentáció, a visszaemlékezés, mint ami szintén, valamilyen általános értelemben vett prezentifikáció. Hiába lengett ki a *Vergegenwärtigung* *ingája* majdnem teljesen egy nem a *prezensen*, nem a jelenen és a reprezentáción alapuló megjelenítés felé – az *apprezentáció* felé –, Husserl itt is *visszalendíti* a prezentifikáció *ingáját* legalább részben a jelen és a jelenen alapuló reprezentatív visszaemlékezés felé. De legalábbis e felé *is*.

43 Avagy – az *Ideen* nevezetes fordulatával – „transzcendencia [van] az immanenciában” (*Transzendenz in der Immanenz*), egy „eredendő transzcendencia” (*eigenartige Transzendenz*) minden immanenciában (Husserl 1922, 109–110). Azaz a jelen és az én immanenciája sincs a jelenlét, az én ön-jelenlétének transzcendenciája nélkül.

44 Történetileg nemcsak a retenciónál, de az *apprezentációnál* is korábbi a *Vergegenwärtigung*, sőt a *Vergegenwärtigung* az *apprezentáció* bevezetése (1916) után is használja Husserl a *másik* leírására.

45 Husserl 2000, 126; Husserl 1950a, 139 (a fordítást módosítottam).

46 Husserl 2000, 132; Husserl 1950a, 145: „Vergegenwärtigungen eines neuen Typus, die ein neuartiges Modifikat als Korrelat haben”. Lévinas fordításában (Husserl 1966c, 98): „des re-présentations d'un type nouveau, ayant pour corrélatif un autre genre de modification”.

47 Husserl 1973, 447.

48 Husserl 1973, 447.

Azaz újra fel kell tennünk a kérdést: *mennyire élesen választható szét a jelenen alapuló reprezentáció és a nem a jelenen alapuló prezentifikáció?* Egyrészt be kell látnunk, hogy minden megjelenítésnek, még a jelenhez legközelebb álló, legtisztább reprezentációnak is szükségszerűen tartalmaznia kell valamilyen nem-jelenszerűt, mert máskülönben összekeverhető lenne a jelennel. Azaz még a legtisztább reprezentáció is, legalább egy picit, prezentifikáció is. Ez lenne az inga *kilengése* a jelen, a *prezens felől* a prezentifikáció *felé*. Csakhogy – mint láttuk – nemcsak tiszta reprezentáció, de tiszta jelen sem elképzelhető, ha pedig *nincs tiszta jelen*, így a tiszta jelenen alapuló *tiszta reprezentáció sem* tartható, így viszont *a prezentifikáció sem lesz tisztán* szembeállítható vele... Máshogyan fogalmazva, ha létezne teljesen tiszta prezentifikáció, teljesen tisztán nem a jelenen alapuló megjelenítés, akkor az – valószínűleg – már megjelenítés sem lenne. (Ugyanúgy, ahogyan például az álom sem lenne többé álom, ha abból sohasem ébrednénk fel.) Vagy megint másképpen: a jelen bizonyosságának a kikezdésével a biztos, tiszta prezentifikáció is ellehetetlenül. (Magát a jelent, a tiszta jelent, a jelen bizonyosságát kellene restituálnunk ahhoz, hogy biztosan megmondhassuk, tiszta-e a prezentifikáció.) Tehát a prezentifikáció az inga *visszalengése is* a nem a jelenen alapuló megjelenítés *felől* a *prezens*, a jelen *felé*. Nemhiába fogja Husserl megjegyezni, hogy „a megjelenítés és a prezentifikáció közötti különbség” (*der Unterschied zwischen Gegenwärtigung und Vergegenwärtigung*) „zavaros/homályos” (*verworren*).⁴⁹ Ha Husserl mindezek dacára mégis szeretné szétválasztani a megjelenítés két aspektusát, akkor – például a szekunder emlékezetre – a „re-prezentifikáció” (*Wiedervergegenwärtigung*) kifejezést használja.⁵⁰ De változatlanul azt gondolhatjuk, hogy *a prezentifikáció maga is valamilyen meghatározatlan abszencia jelenlét-távolléte* – már csak ezért sem dönthető el, hogy inkább jelen- vagy nem jelenszerű. Sőt, hogy ez a mozgás, ingás, oszcilláció stb. maga a prezentifikáció redukálhatatlan, lényegi sajátossága.

Fantázia, képtudat (művészet)

A „kép” (*Bild*) és a „képtudat” (*Bildbewußtsein*) már az idő kapcsán, a temporalitás magyarázatakor is feltűnik Husserlnél.⁵¹ Ahogyan a „fantázia” is feltűnik az időelőadásokban.⁵² Avagy azt is kitalálhatjuk, hogy a jelen előfeltételeként értett múlt és jövő ugyanúgy nem lehet egy tiszta „vissza-emlékezés” (*Wiedererinnerung*), egy pusztán re-prezentáció, ahogyan az én előfeltevéseként értett másik sem. Mert mind a visszaemlékezést, mind a reprezentációt megelőzte a jelen. A primér emlékezetet, az apprezentációt viszont nem előzte meg a jelen. Így pedig a *prezentifikációként/apprezentációként* való megjelenítés

⁴⁹ Husserl 1966a, 297.

⁵⁰ Husserl 2002, 50, 59; Husserl 1966a, 37, 45.

⁵¹ Husserl 2002, 54; Husserl 1966a, 41.

⁵² Husserl 2002, 54, 58–59; Husserl 1966a, 41, 45.

csak egy olyan képesség, egy olyan erő munkájaként állhat elő, mely *valamilyen soha jelen nem voltat képes megjeleníteni*. Mely képes azt megjeleníteni, ami nem létezik, nem létezett, *sohasem létezett* ezen a megjelenítésen kívül, azon túl. Ez pedig a *fantázia* lesz. És azt is kitalálhatjuk, hogy az a megjelenítés, amit sohasem előzött meg a jelen, ami olyat jelenít meg, ami sohasem volt a megjelenítés előtt, azon kívül, nem csupán a *primér emlékezet*, nem csupán az apprezentált *másik*, de legalább ennyire a *kép* is. A fantázia és a kép is. Kicsit tágabban, maga a művészet.

A hagyatékból előkerülő és csak 1980-ban megjelent *Fantázia, képtudat, emlékezet* az egyik legfontosabb szöveg, amiből megérthetjük a prezentifikációt.⁵³ Ahogyan Finknek ezeken a feljegyzéseken is alapuló disszertációjának címében is feltűnik a *Vergegenwärtigung*.⁵⁴ Mind Husserl, mind Fink szövegéből jól látható, hogy a prezentifikáció egy olyan megjelenítés, amit sohasem előzött meg a jelen. Annak a megjelenítése, ami nincs ezen a megjelenítésen kívül, ez előtt. Vagyis egy olyan „jelentelenítés” (*Entgegenwärtigung*) – írja Fink –, mely nem pusztán „az időhorizontokhoz való eredendő hozzáféréstudat” (*originäres Zugangsbewußtsein zu den Zeithorizonte*), de egy „apprezentáció” is.⁵⁵ Avagy a prezentifikáció az a *fantázia*, mely nem azt jeleníti meg, ami a jelenben egyszer már megvolt, hanem egy soha jelen nem volt *múltat*, egy soha el nem *jövő* jövőt jelenít meg – innen az időhorizontok –, miközben a prezentifikáció azt a *másikat* is megjeleníti, akinek a jelene soha nem volt és nem is lesz az én jelenem – innen az apprezentáció. Vagyis egy nem arisztotelészi, nem a visszaemlékezés közegében értett fantázia. Sokkal inkább egy alkotó, teremtő fantázia. S ha egy kicsit szeretnénk esztétikatörténetileg is látni ezt a fantáziafogalmat, talán nem is igazán fantáziának kellene neveznünk, hanem – Richir javaslatát követve – „képzelőerő”-nek (*Einbildungskraft*).⁵⁶ Azaz a prezentifikáció, a *Vergegenwärtigung* egy olyan „kép” (*Bild*), amit Husserl – és Fink is – teljesen következetesen elkülönít a „leképezés” (*Abbildung*) módján értett reprezentatív képi megjelenítéstől. Ugyanúgy *nem re-prezentatív* a prezentifikációként értett *kép*, ahogyan *nem re-prezentatív* a *primér emlékezet*, ahogyan a *másikat*, az idegent sem tudom önmagam számára re-prezentálni.

Husserlnél a fantázia és a kép sem nem a jelen, a valóság, sem nem a jelent, a valóságot megjelenítő látszat. Sem nem a tiszta faktum, sem nem a pusztá fikció. Sokkal inkább a kettő

53 Husserl 1980; Husserl 1997. A prezentifikációt legtisztábban a *Fantázia, képtudatban* (annak is az utolsó harmadában, a semlegességről szóló mellékletekben) használja Husserl.

54 Fink 1997; Fink 1966. Fink szövege nemcsak azért különösen fontos a számunkra, mert ő az egyetlen közvetlen Husserl-tanítvány, akiről biztosan tudhatjuk, hogy olvashatta a *Fantázia, képtudat* feljegyzéseit, de azért is, mert írásának terjedelme miatt kénytelen Husserl számos következtetését összefoglalni, a hozzájuk vezető utat mintegy lerövidíti.

55 Fink 1997, 61–63, 83–84, 74. (Finknél mint „az időhorizontokhoz való hozzáféréstudat” szerepel az, amit korábban „primér emlékezet”-nek neveztem Husserl nyomán.)

56 Richir 2002, 41, 88, 179. Hogy Husserl miért nem nevezi képzelőerőnek, olyan kérdés, amire a prezentifikáció későbbi vizsgálata során mindenképpen érdemes visszatérni.

közötti harmadik: a „fiktum” (*Fiktum*). A *prezentifikáció* maga is egy *fiktum*. De legalábbis a prezentifikáció maga is egy fiktumszerű képződmény. Ahogyan a nem-reprezentatív *kép*, a nem-reprezentatív fantázia, fantázia-kép is egy *fiktum*, egy fiktumszerű képződmény. Miközben a fiktum – épp annak a kettős jellegénél fogva – *mégsem tagadja* a reprezentációt, legfeljebb a reprezentáció abszolút voltát zárja ki. A fiktum pedig minden korábbi fogalomnál nyíltabban maga is a prezentifikáció *ingamozgásáról* tanúskodik. Jelenlét és távollét, a jelenen alapuló reprezentáció és egy nem a jelenen alapuló, nem-reprezentatív megjelenítés közötti ingamozgásról tanúskodik. Sőt, mivel a prezentifikáció az időhorizontokhoz való hozzáférés, a másikkal való apprezentatív hozzáférés is, a fiktum egy „perceptív fiktum” is lehet Husserl számára.⁵⁷ Ahogyan a fantázia maga is egy „perceptív fantázia” is lehet Husserl számára.⁵⁸ A fiktum pedig épp az a *harmadik*, ami sem nem A, sem nem B, sem nem a valóság, sem nem a látszat, azaz egy „neutralitás” is – hangsúlyozza Husserl a *Fantázia, képtudat* utolsó részében.⁵⁹ Ahol a neutralitás eleve nem tagadás, nem kizárás, sokkal inkább valamilyen „epokhé” – tér vissza Husserl itt is a redukció jól ismert problémájához.⁶⁰

Tehát a prezentifikáció egy olyan temporális, képi, *perceptív*, de ugyanakkor *esztétikai neutralitástapasztalat*, mely valamiféle *ön-neutralizáció* is. Olyan temporális, képi, perceptív és esztétikai *alteritás- és idegentapasztalat*, mely a *másik* másságához is elengedhetetlen. Az *interszubbektivitás* tapasztalatához is elengedhetetlen. Ahogyan a *fantázia* tapasztalatához is elengedhetetlen. A „neutrális” – írja Husserl – „pregnans értelemben [...] nem-érdekeltnék-lenni-akarás [*Nicht-interessiert-sein-Wollen*]”, avagy egyfajta „önmagát-távol-tartás” (*Sich-Enthalten*).⁶¹ Azaz a prezentifikáció annak a *meghatározatlan, neutrális* távollétnek a jelenléte, mely még a saját meghatározatlanságában sem fenntartható – önmagát magától is távol tartó, önmagát is neutralizáló –, vagyis olyan *mégis meghatározandó* el-nem-döntöttség, mely hol így, hol úgy döntődik el, hol *észlelésként*, hol *interszubbektivitásként*, hol *képként*, hol perceptív, hol interszubbektív, hol esztétikai tapasztalatként döntetik el. Egyfajta „megosztottság” (*Spaltung*), egy „vita” (*Widerstreit*) – írja Richir.⁶² Aminek a mozgását – ingását, ingadozását – Husserl mint valamiféle „cickakk (*Zickzack*)” írja le.⁶³ Richir pedig mint egy „ritmus” jellemzi.

A nyelv

A prezentifikáció nemcsak egy nem-reprezentatív fantázia és kép, nemcsak egy nem-reprezentatív – nem utólagos – múlt és jövő, de egy *nem-reprezentatív nyelv* kapcsán is

57 Husserl 1997, 35–38; Husserl 1980, 578–581. Husserl 1993, 5–25; Husserl 1980, 504–524.

58 Husserl 1997, 45; Husserl 1980, 592.

59 Husserl 1997, 31–46; Husserl 1980, 571; Fink 1997, 89–92.

60 Husserl 1997, 31–33, 45–46; Husserl 1980, 571–574, 592–593.

61 Husserl 1997, 43; Husserl 1980, 589.

62 Husserl 1980, 33, 67–68. Részletes elemzését lásd Richir 2004.

63 Husserl 1968, 17; Richir 1992, 11, 15, 21.

felmerül Husserlnél.⁶⁴ Egy *képszerű* nyelv lesz ez. Egy olyan nem-reprezentatív képi nyelv, melyen keresztül újra és újra valamilyen *alteritás*, a nyelv – és nemcsak a nyelv – idegensége és alteritása is megszólal.

De a legfontosabb, hogy a prezentifikáció – legalább részben – *átfordíthatóvá teszi* a temporalitást, a fantázia és a kép, valamint a másik és a nyelv *alteritását*. Átfordíthatóvá teszi a retenciót–protenciót (a primér emlékezet és elvárás temporalitását), a fiktumot (a képet és a fantáziát), az interszubbektivitást (az apprezentációt) és egy képszerű nyelvet. Ami pedig így előáll, egy *idő-kép-nyelv-másik*. Egy idő-kép-nyelv-másik-*alteritás*. Előáll *a temporalitás alterációja és az alteritás temporalizációja is egy képi / metaforikus nyelvi közegben*. Vagyis előáll a temporalitás mint nyelvi konstrukció egy elbeszélésen (*récit*) keresztül, de a temporalitás mint interszubbektív – sőt etikai – konstrukció is ezen az elbeszélésen keresztül. Azaz előáll egy narratív temporalitás, sőt egy narratív etika lehetősége is. Ricœur filozófiai és esztétikai programja. De akár Lévinas, Merleau-Ponty és Richir idő-, nyelv-, alteritás- és művészetfilozófiai programja, Didi-Huberman kép-, idő- és alteritáselmélete is.

Tehát a prezentifikáció *ingamozgása* nem csupán a jelen és a nem-jelen, a reprezentáció és a nem reprezentáció között ingadozik, de az *idő*, az *interszubbektivitás*, a *fantázia* és a *kép*, illetve a *nyelv* között is. Olyan átfedések (*Deckung*), cikcakkok jönnek ezáltal létre, melyben a prezentifikáció nem *egy* jelenség, nem *egy* fogalom, sokkal inkább valamilyen *mozgás*, *ritmus*, *mintázat*. A prezentifikáció olyan „hely nélküli” (*sans lieu*),⁶⁵ mely állandóan *újraírja*, *újrarajzolja*, mit lehet kezdeni ezzel a megjelenő nem jelennel – ezzel az *Unsichtliche sichtlich* –, magával a *távollét*tel. De ez a *hely nélküli távollét*, a távollétnek a feltűnő eltűnése ugyanakkor nem is feltétlenül azonos az esztétika történeti fogalmával sem.⁶⁶ Ha pedig jobb híján, mindenáron esztétikának szeretnénk tekinteni, legfeljebb csak a *távollét esztétikája* (*esthétique de l'absence*) lehet.⁶⁷

64 Husserl 1987. Nem mellékesen már az *Ideen*ben is feltűnik a „jel” (*Zeichen*) fogalma.

65 A „hely nélküli” fogalma (*sans lieu*) Foucault-tól Richirig számos szerzőnél előfordul a XX. sz. második felében, magyarul lásd például Foucault 2000.

66 A prezentifikáció hely nélküli távolléte más történeti fogalmak felé is kileng, más történeti fogalmakkal is összegyűrődik, ilyen lesz például az *utópia* fogalma is.

67 Didi-Huberman 2005, 29. Ennek a részletesebb kifejtését lásd Popovics 2021.

Bibliográfia

- Bernet, Rudolf. 1994. *La vie du sujet: Recherches sur l'interprétation de Husserl dans la phénoménologie*. Paris: PUF. <https://doi.org/10.3917/puf.berne.1994.01>.
- Bernet, Rudolf. 2004. *Conscience et existence*. Paris: PUF. <https://doi.org/10.3917/puf.berne.2004.01>.
- Blanchot, Maurice. 1969. *L'entretien infini*. Paris: Gallimard.
- Derrida, Jacques. 1967. *La Voix et le phénomène*. Paris: PUF.
- Didi-Huberman, Georges. 2005. *Gestes d'air et pierre: Corps, parole, souffle, image*. Paris: Minuit.
- Fink, Eugen. 1966. „Vergegenwärtigung und Bild.” In *Studien zur Phänomenologie 1930–1939*, 1–78. Den Haag: Nijhoff. https://doi.org/10.1007/978-94-011-6422-1_1.
- Fink, Eugen. 1997. „Megjelenítés és kép.” Ford. Rózsahegy Edit. In *Kép, fenomén, valóság*, szerk. Bacsó Béla, 47–96. Budapest: Kijarat.
- Foucault, Michel. 2000. Előszó. Ford. Romhányi Török Gábor. *A szavak és a dolgok*, 9–18. Budapest: Osiris.
- Franck, Didier. 1981. *Chair et corps*. Paris: Minuit.
- Husserl, Edmund. 1922. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Husserl, Edmund. 1950a. *Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge*. Husserliana 1. kötet. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund. 1950b. *Idées directrices pour une phénoménologie*. Ford. Paul Ricœur. Paris: Gallimard.
- Husserl, Edmund. 1966a. *Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins (1893–1917)*. Husserliana 10. kötet. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund. 1966b. *Analysen zur passiven Synthesis*. Husserliana 11. kötet. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund. 1966c. *Méditations cartésiennes*. Ford. Gabrielle Peiffer – Emmanuel Lévinas. Paris: Vrin.
- Husserl, Edmund. 1968. *Logische Untersuchungen Zweiter Band I. Teil*. Tübingen: Niemeyer.
- Husserl, Edmund. 1973. *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität: Texte aus dem Nachlass. Dritter Teil: 1929–1935*. Husserliana 15. kötet, Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund. 1976. *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Husserliana 6. kötet. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund. 1980. *Phantasie, Bildbewußtsein, Erinnerung*. Husserliana 23. kötet. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund. 1987. *Vorlesungen über Bedeutungslehre. Sommersemester 1908*. Husserliana 26. kötet, Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund. 1993. „Adalékok a szemléletekről és modusaikról szóló tanításhoz.” Ford. Mezei György Iván. *Athenaeum* 1/4: 3–26.
- Husserl, Edmund. 1997. „Fantázia, képtudat, emlékezet”. Ford. Rózsahegy Edit. In *Kép, fenomén, valóság*, szerk. Bacsó Béla, 9–46. Budapest: Kijarat.

- Husserl, Edmund. 1998. *Az európai tudományok válsága I.* Ford. Berényi Gábor – Mezei Balázs. Budapest: Atlantisz.
- Husserl, Edmund. 1999. *Erfahrung und Urteil.* Hamburg: Meiner. <https://doi.org/10.28937/978-3-7873-2546-7>.
- Husserl, Edmund. 2000. *Kartézianus elmékedések.* Ford. Mezei Balázs. Budapest: Atlantisz.
- Husserl, Edmund. 2002. *Előadások az időről.* Ford. Sajó Sándor – Ullmann Tamás. Budapest: Atlantisz.
- Janet, Pierre. 1903. *Les obsessions et psychasthénie I.* Paris: Alcan.
- Lévinas, Emmanuel. 1991. *Entre nous.* Paris: Grasset.
- Popovics Zoltán. 2021. „*Sans lieu*”: *A távollét esztétikája.* Budapest: Typotex.
- Richir, Marc. 1992. *Méditations phénoménologiques: Phénoménologie et phénoménologie du langage.* Grenoble: Millon.
- Richir, Marc. 2002. *L'institution de l'idéalité: Des schématismes phénoménologiques.* Beauvais: Association pour la Promotion de la Phénoménologie.
- Richir, Marc. 2004. *Phantasia, imagination, affectivité.* Grenoble: Millon.
- Sartre, Jean-Paul. 1936. *L'imagination.* Paris: Alcan.
- Sartre, Jean-Paul. 1940. *L'imaginaire.* Paris: Gallimard.
- Sartre, Jean-Paul. 1943. *L'être et le néant.* Paris: Gallimard.
- Ricœur, Paul. 1983–1985. *Temps et récit I-III.* Paris: Seuil.
- Ullmann Tamás. 2010. *A láthatatlan forma.* Budapest: L'Harmattan.